

Fagnotat kulturminne

Forenklet konsekvensvurdering av gravhaug på Verpe

Revisjonshistorikk

Rev	Dato	Beskrivelse av endringen	Utarbeidet av	Kontrollert av	Godkjent av
	03.02.2026	Til gjennomsyn	Peter Forrås	Anne Drageset	

Foto forside: Gravhaug ved Verpe. Foto: Telemark fylkeskommune.

Sweco Norge AS	967032271
Prosjekt	Reguleringsplan rv. 36 Hønså bru
Prosjektnummer	10247111
Kunde	Statens vegvesen
Opprettet av	Peter Forrås
Dato opprettet	2024-01-02

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	4
1 Rammer for notatet.....	4
1.1 Bakgrunn for konsekvensvurdering	4
1.2 Bakgrunn for prosjektet	5
1.3 Planområdet	5
1.4 Tiltaksbeskrivelse og alternativer ved Verpe	6
1.5 Nullalternativet (referansesituasjon).....	11
1.6 Utredningskrav	11
2 Metode og faglig grunnlag	12
2.1 Metodikk for konsekvensanalyse	12
2.2 Definisjon av fagtema og registreringskategorier.....	13
2.3 Overordnede føringer	14
2.4 Kunnskapsgrunnlag	16
3 Beskrivelse av overordnet situasjon for kulturminne	17
4 Vurdering av verdi, påvirkning og konsekvens.....	19
4.1 Kulturmiljø – Verpe nedre.....	19
4.2 Enkeltminne – gravminne på Verpe (Askeladden-ID 49044).....	21
5 Samlet konsekvens for kulturminne	25
6 Skadeforebyggende tiltak	25
6.1 Forutsatte tiltak.....	25
6.2 Foreslåtte tiltak	26
7 Referanser	26

Sammendrag

Hovedkonklusjon for fagtema kulturminne

Samlet konsekvens for fagtema kulturminne vurderes slik:

Kulturminne	Alt 0	Alt. 1
Gravhaug enkeltobjekt	(0)	(-)
Verpe kulturmiljø	(0)	(0)
Samlet vurdering for objekt og miljø	(0)	Noe negativ konsekvens
Begrunnelse for samlet konsekvens	Alt. 1 vil gi noe negativ konsekvens for KM Gravhaug Verpe som <i>enkeltminne</i> . Veianlegget vil komme noe nærmere gravhaugen, men ikke endre det rent materielt. Tiltakets gjennomføring vurderes ikke å gi varig negativ konsekvens, anleggsarbeidet vil holde seg på utsiden av sikringssonen. Anleggsarbeidet vil gjennomføres ved graving, ikke sprenging. Fjerning av opprinnelig terreng rundt gravminnet vurderes som en svak negativ konsekvens av tiltaket da dette endrer noe på opprinnelig kontekst, og gjør veianlegget mer dominerende enn i alt. 0. For <i>kulturmiljøet</i> sett under ett vurderes det at det ikke blir vesentlig endring Dagens vei følger et eldre vegfar, og breddeutvidelse av veien endrer ikke på sammenhengene i kulturlandskapet, selv om det blir en noe større visuell påvirkning inn i kulturmiljøet.	
Rangering	1	2

1 Rammer for notatet

1.1 Bakgrunn for konsekvensvurdering

Konsekvensutredninger skal sikre at hensynet til miljø og samfunn blir synliggjort ved utarbeidelse av planer og tiltak. Kunnskapen fra konsekvensutredninger skal legges til grunn for valg av alternativer og ved detaljutføring av de planlagte tiltakene. Konsekvensutredninger inngår i beslutningsgrunnlaget for de myndighetene som skal avgjøre om en plan eller et tiltak kan gjennomføres og på hvilke vilkår.

Denne fagrapporten er ikke en formell konsekvensutredning etter Forskrift om konsekvensutredning, men en avklaring av konsekvenser for ett spesifikt kulturminne – en automatisk fredet gravhaug ved Verpe – som følger metodikk og oppsett av informasjon i tråd med konsekvensutredninger etter Miljødirektoratets veileder M-1941. I oppstartsmøtet med kommunen ble det avklart at planen ikke løser ut krav om konsekvensutredning etter § 8 i Forskrift om konsekvensutredning.

Etter dette har det kommet innspill fra Telemark fylkeskommune om at planens konsekvenser for gravhaugen ved Verpe må avklares før regional kulturminneforvaltning kan avgi endelig uttale til planforslaget. Derfor blir det utarbeidet en forenklet konsekvensvurdering for ett enkeltminne, som følger anerkjent konsekvensutredningsmetodikk. Med dette er premissene for vurderingene etter vår vurdering klargjort og forankret i felles kulturminnefaglig rammeverk.

1.2 Bakgrunn for prosjektet

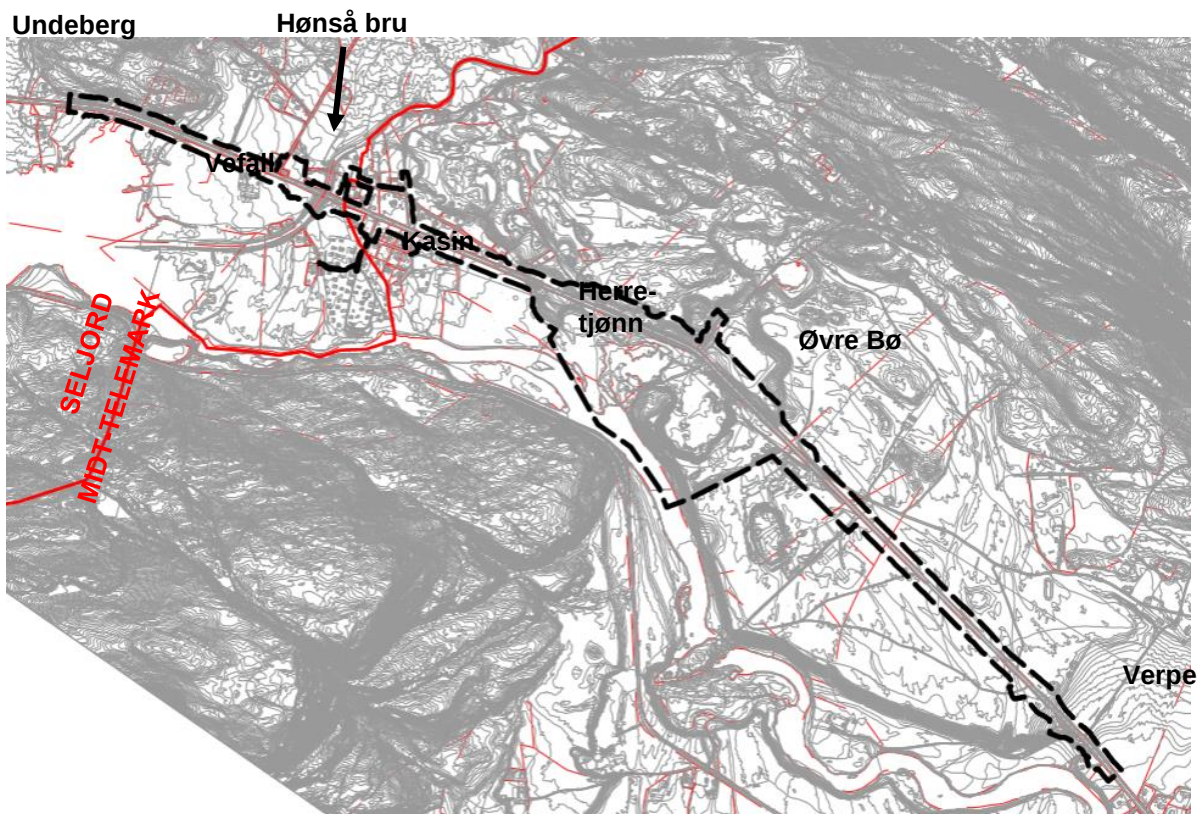
Planforslaget blir utarbeidet av Statens vegvesen, drift- og vedlikeholdsdivisjonen. Sweco Norge AS har bidratt med utredninger og dokumentproduksjon.

Formålet med planarbeidet er å legge til rette for ny, flomsikker bru over Bjønndøla og gode planløsninger på begge sider av vassdraget, i tillegg til midlertidig omkøringsvei med erstatningsbru. Planen ligger i Seljord og Midt-Telemark kommune.

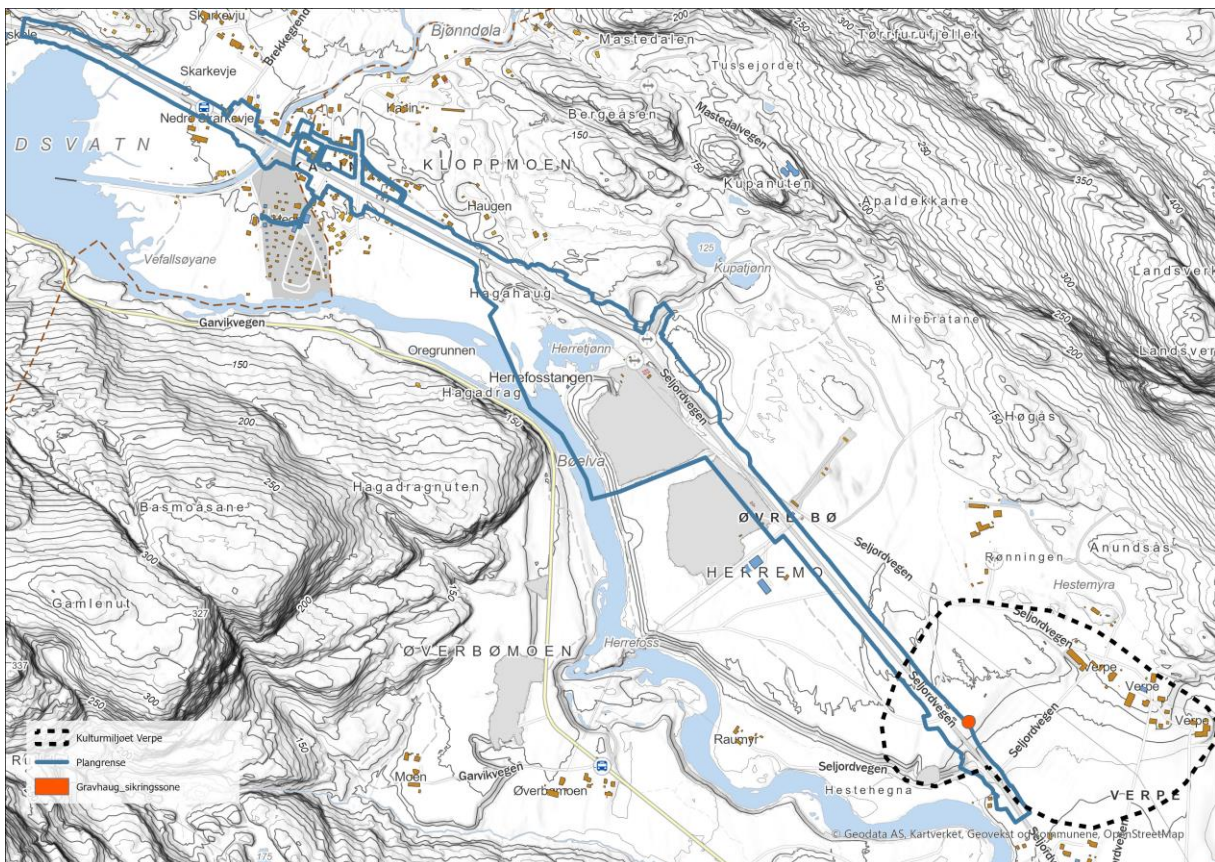
Rv. 36 er smal og tilfredsstillende ikke den veistandarden som hovedveg med fartsgrense 80 km/t skal ha. Derfor legger reguleringsplanen opp til en oppgradering av veien slik at den tilfredsstillende veiklasse H1 mellom Vefall i Seljord til Verpe i Midt-Telemark. Dette innebærer en i hovedsak breddeutviding til 9,0 m og omlegging og sammenslåing av avkjørsler. Prosjektet gjeld ei strekning på om lag 3,3 km.

Den eksisterende Hønså bru ble midlertidig stengt og erstattet av en beredskapsbru på grunn av skader ved to store flomhendelser i 2024. Flommene førte til utgravinger under det østlige landkaret, som også fikk setningsskader. Landkaret har vært utsatt for langvarig erosjon, som ble forsterket i flommen. På grunn av skadene på og rundt det østlige landkaret er det behov for å etablere en ny bru som tåler framtidige flomsituasjoner. I tillegg til den nye brua skal det etableres en midlertidig omkjøringsvei og ny bru sør for dagens bru, slik at Rv. 36 kan være åpen under anleggsarbeidet på Hønså bru.

1.3 Planområdet

Figur 1: Planområdet.

Figur 2: Planområdet med det aktuelle kulturminnet markert med rød sirkel og kulturmiljøet rundt med stiplet svart linje.

1.4 Tiltaksbeskrivelse og alternativer ved Verpe

Det har vært en forutsetning å gjenbruke dagens veitrase, med nødvendige justeringer for å tilfredsstille krav til dimensjoneringsklasse H1 med fartsgrense 80 km/t og dimensjoneringsklasse Hø2 med 60 km/t. Siden ny vei er bredere enn eksisterende, er det behov for å breddeutvide veien. I denne forbindelse er det vurdert hvilken side det er mest hensiktsmessig å utvide på. En har valgt å utvide vegen mot syd, da dette gir minst inngrep på boligeiendommer inntil veien. Forbi Herretjønn er veien forskjøvet mot nord for å unngå utfylling i Herretjønn. Vegen er samtidig hevet for å begrense terrenginngrep og få en jevnere og slakere stigning på veien.

En har også vurdert plassering og utforming av holdeplass for buss. Det er valgt å etablere en ny felles holdeplass for buss i begge retninger øst for Hønså bru.

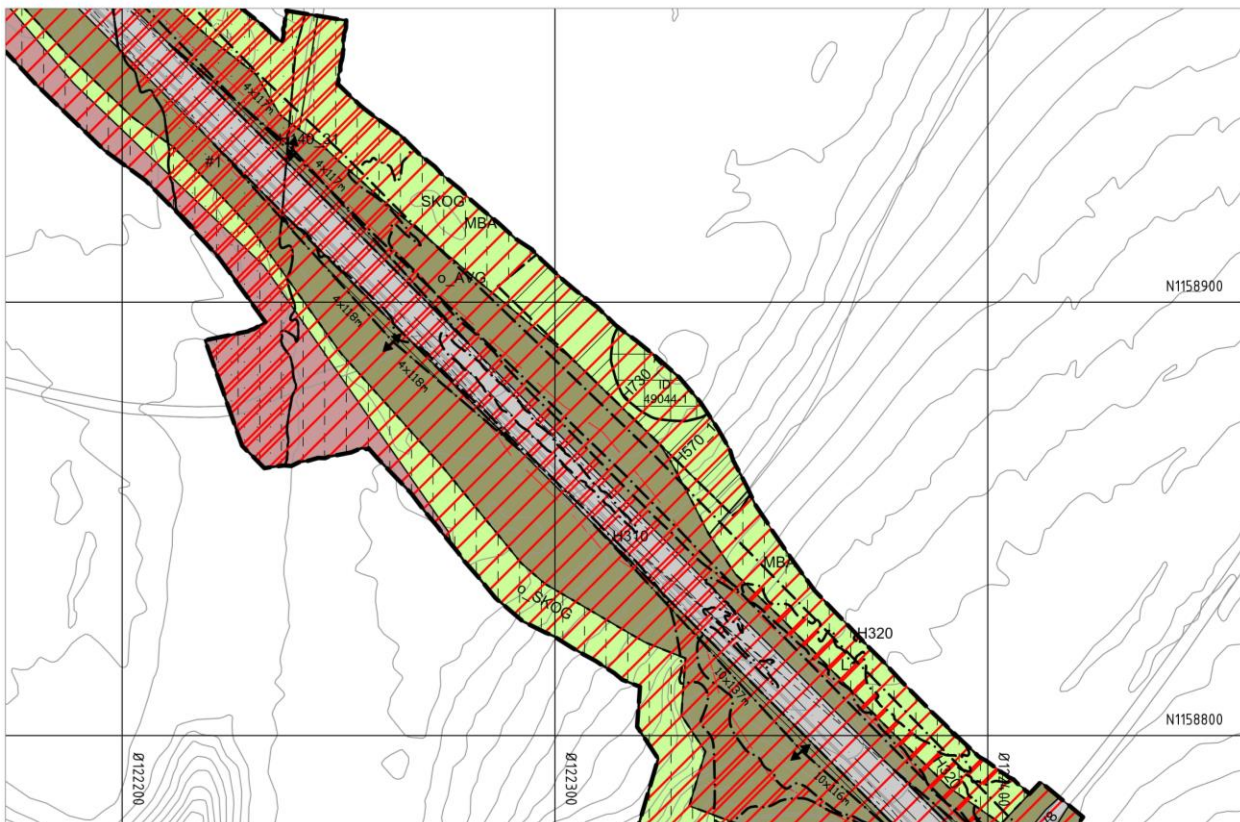
I planområdet er det identifisert tre automatisk fredet kulturminner.

- ID 338137 Kokegroplokalitet
- ID 338138 Jernvinneanlegg
- ID 49044-1 Gravhaug

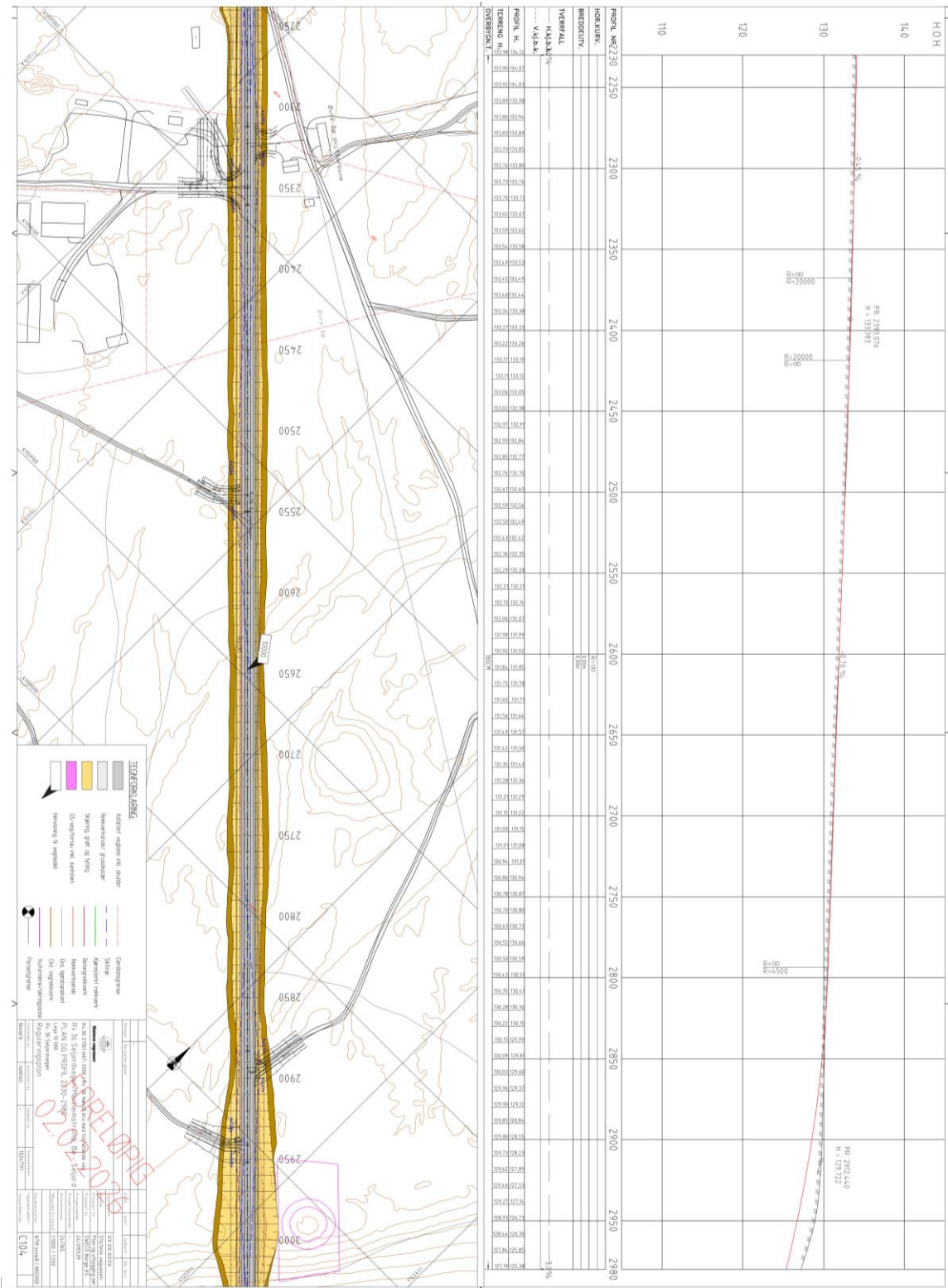
Ved Verpe medfører breddeutvidelse at veien kommer nærmere automatisk fredet gravhaug (ID 49044-1) på grunnen til Verpe Nordre gnr/bnr 28/1.

I og med at denne konsekvensvurderingen bare omhandler sistnevnte kulturminne, er alternativet her beskrevet mer i detalj enn det som er vanlig i konsekvensutredninger som har større kulturmiljøer og kulturlandskap som analyseenhet. Se tegninger i fig. 4, fig. 5 og fig. 6. Alternativvurderingen gjelder altså bare for veianlegget ved gravhaugen og dens umiddelbare omgivelser. Den øvrige delen av planlagt veistrekning inngår ikke i det som menes med alternativ 1, den gjelder bare utformingen av tiltaket ved automatisk fredet gravhaug (ID 49044).

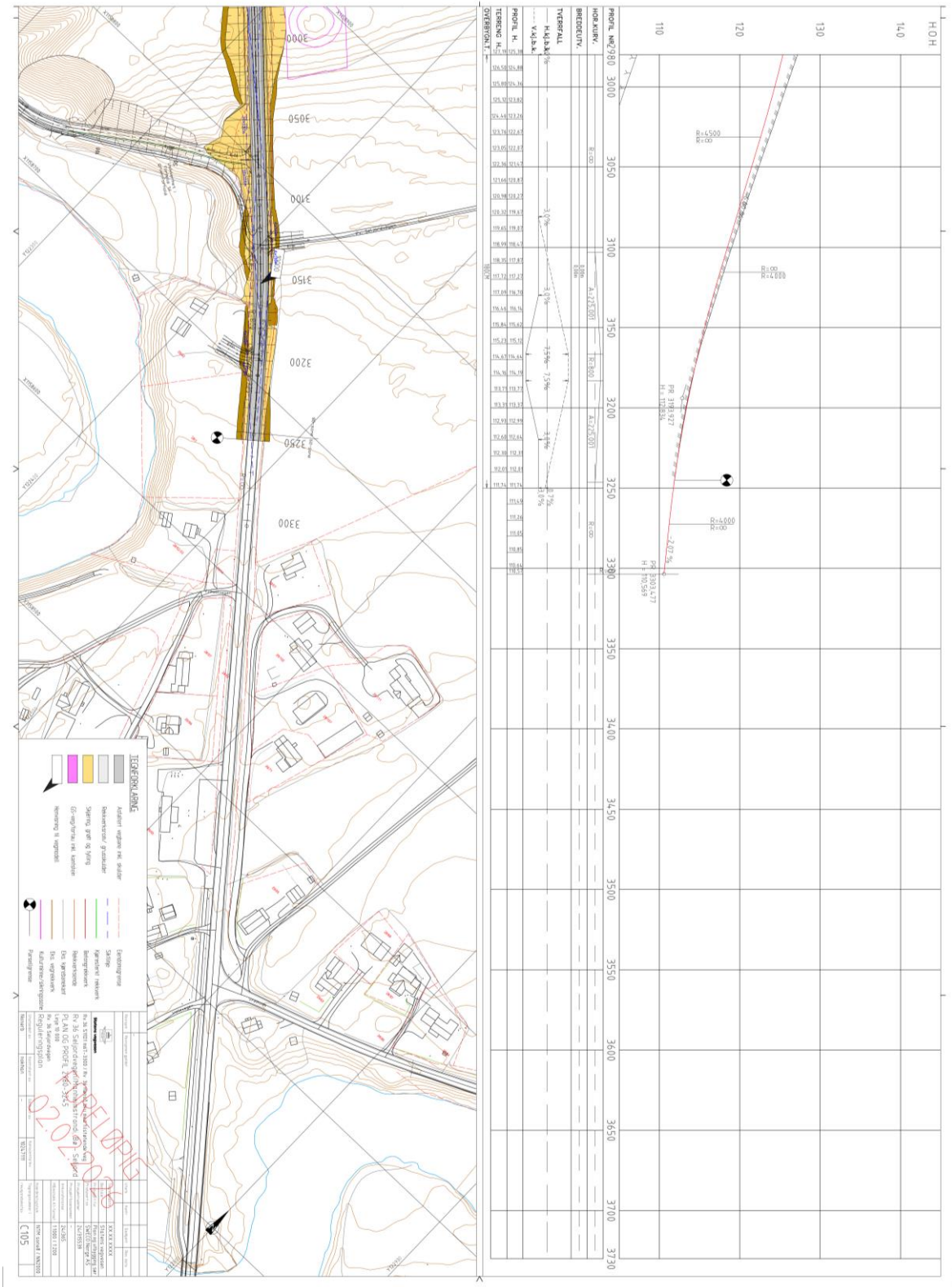
Automatisk freda kulturminner som skal tas vare på, skal være regulert til hensynssone d) SOSI-kode H730, ifølge Plan- og bygningsloven. Sikringszone inngår som en buffer på 5 meter rundt kulturminnet i hensynssone d) SOSI-kode H730. I tillegg til dette legges det en hensynssone c) SOSI.kode H570 utenfor hensynssone H730. Hovedgrepet blir å legge skråningskant ned mot vei 2,1 meter utenfor sikringssonen til gravhaugen. Totalt blir det da 7,1 meter til selve kulturminnet der veiskjæring kommer nærmest. Her legges i plankart hensynssone c) H570, ved skråningskant og et stykke mot øst og vest langs vegskjæring (se fig. 4). Hensynssonen (H570) vil ikke ligge i arealfomål AVG, men i LNFR skog, slik at det ikke planlegges for tiltak i hensynssonen. Fallet på skråningskanten blir 1:2, noe som vurderes som en sikker løsning med tanke på fare for utrasing. Skråningen anbefales tilsådd med lokale arter for å redusere visuell påvirkning fra veg.

Figur 3: Utsnitt fra forslag til plankart ved det aktuelle kulturminnet ved Verpe.

Figur 5: Gravhaugen ved Verpe helt til høyre i tegningen ved profil nr. 3000, med forslag til H570-sone rundt sikringssonen markert med rosa strek (hensynssonen har tilnærmet kvadratisk form).

Figur 6: Gravhaugen ved Verpe helt til venstre i tegningen ved profil nr. 3000, med forslag til H570-sone rundt sikringssonen markert med rosa strek (hensynssonen har tilnærmet kvadratisk form).

1.5 Nullalternativet (referansesituasjon)

Nullalternativet er forventet situasjon for gravminnet og dets umiddelbare omgivelser dersom de planlagte tiltakene ikke blir gjennomført. Det betyr at det tas utgangspunkt i dagens situasjon i influensområdet og i dagens miljøtilstand når den antatt mest realistiske utviklingen i influensområdet beskrives med basis i 0-alternativet.

Nullalternativet, som har konsekvens 0, er sammenligningsgrunnlaget i konsekvensutredningen for vurdering av påvirkning og konsekvens.

1.6 Utredningskrav

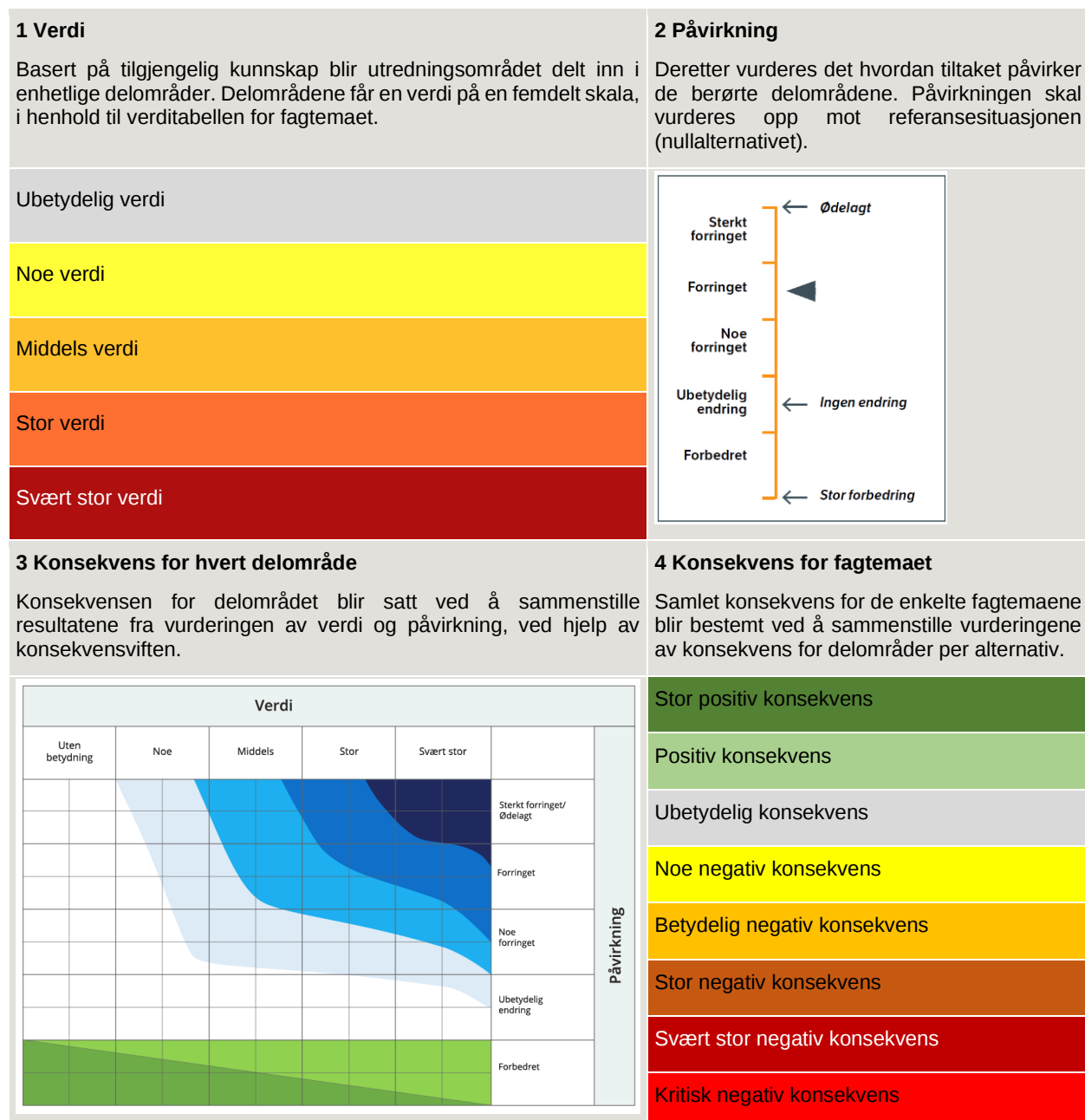
I og med at bakgrunnen for denne rapporten er Telemark fylkeskommunes innspill i sitt tilsvarende forslag til plankart og bestemmelser sendt dem 15.01.2026, er det denne korrespondansen som legges til grunn som rammer for utformingen av innholdet. I epost datert 20.01.2026 fremgår det at utredningen skal ta for seg konsekvenser av utbedringene av veien, terrenginngrep og nærføringen til kulturminnet.

For å sikre at konsekvensene blir belyst etter en felles anerkjent fagmetodikk, er Miljødirektoratets konsekvensutredningsmetodikk benyttet i et forenklet format. I og med at KU etter kulturminneforvaltningens uttale bare skal belyse konsekvenser for gravhaugen, vil arbeidet være av et relativt begrenset omfang. Det vil i praksis da bety at det bare er ett kulturmiljø som skal belyses i KU. Likevel er det utarbeidet beskrivelse av tiltaket, kulturminnets verdi, påvirkning og konsekvenser, i tråd med M-1941-metodikken.

2 Metode og faglig grunnlag

2.1 Metodikk for konsekvensanalyse

Miljødirektoratets håndbok M-1941 for konsekvensutredninger for klima og miljø er lagt til grunn for konsekvensvurderingen (Miljødirektoratet, 2022). Figur 2-1 oppsummerer trinnmetodikken for vurdering av verdi, påvirkning og konsekvens. Nærmere detaljer om framgangsmåten finnes i håndboken.

Figur 2-1. Figuren viser trinnene i vurderingen av de ikke-prissatte konsekvensene, slik de er definert i Miljødirektoratets håndbok for konsekvensutredning for klima og miljø M-1941 (Miljødirektoratet, 2022).

Tabell 2-1 Konsekvensgrad for delområde.

Skala	Forklaring
Svært alvorlig konsekvens ----	Den mest alvorlige konsekvensen som kan oppnås for delområdet. Brukes kun for delområder med stor eller svært stor verdi.
Alvorlig konsekvens ---	Alvorlig konsekvens for delområdet.
Middels konsekvens --	Middels konsekvens for delområdet.
Noe konsekvens -	Noe konsekvens for delområdet.
Ubetydelig konsekvens 0	Ingen eller ubetydelig konsekvens for delområdet.
Noe/betydelig positiv konsekvens + / ++	Forbedring (+) eller betydelig forbedring (++)
Stor/svært stor positiv konsekvens +++ / ++++	Stor forbedring (+++) eller svært stor forbedring (+++). Brukes i hovedsak der områder med ubetydelig eller noe verdi får en svært stor verdiøkning som følge av tiltaket.

2.2 Definisjon av fagtema og registreringskategorier

Fagtemaet kulturarv omfatter alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Automatisk fredede kulturminner omfatter alle faste kulturminner fra før 1537 og alle stående byggverk med opprinnelse fra før 1650. Kulturminner og kulturmiljø er definert i lov om kulturminner. Formålet med kulturminneloven er å sikre at kulturminner og kulturmiljø med deres egenart og variasjon vernes både som del av vår kulturarv og identitet, og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Det er et nasjonalt ansvar å ivareta kulturminner og kulturmiljø som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Det er et nasjonalt mål for kulturminnevernet at tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres. Formålet med denne analysen er å få kunnskap om verdifulle kulturmiljøverdier i planområdet og

influensområdet, og belyse konsekvensene som det konkrete tiltaket har for disse verdiene. Det er bare mulig å beskrive påvirkningen av et tiltak på en presis måte dersom en har god oversikt over hva tiltaket innebærer.

Etter Miljødirektoratets veileder for konsekvensutredning M-1941 kan fagtema kulturarv undersøkes på fire ulike geografiske skalaer:

- landskapsnivå
- områdenivå
- bygnings- eller anleggsnivå
- elementnivå

I denne konsekvensvurderingen er fagtema kulturarv undersøkt på anleggs- eller enkeltminnenivå, og på kulturmiljønivå. Det er først og fremst enkeltminnet som har styrt avgrensningen av kulturmiljøet, og det er på dette nivået tiltaket har mest påvirkning i form av nærføring av veien. Gravhaugen ligger også i et kulturmiljø, i og med tilstøtende gravhauger og kulturminner knyttet til den gamle gården Verpe.

Kulturminneverdi er verdier som tillegges et kulturminne, kulturmiljø eller kulturhistorisk landskap. Verdivurderingen kan endres over tid. Forvaltningen, organisasjoner, eiere, brukere eller andre kan vurdere kulturminnets verdi på ulike måter. Kulturminneforvaltningen deler gjerne verdiene inn i tre grupper: kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier.

Verdien som er satt på kulturminnet er basert på kriteriene i M-1941.

Konsekvensvurderingen tar utgangspunkt i relevant og tilgjengelig informasjon, da det aktuelle kulturminnet (ID 49044-1) er godt dokumentert. Det er ikke foretatt befaring av fagutredere, men underlagsmateriale og fotografier av gravhaugen er formidlet fra Telemark fylkeskommune til Sweco. Utredningen er utført av seniorrådgiver kulturmiljø i Sweco.

2.3 Overordnede føringer

2.3.1 Kulturminneloven

Kulturminneloven regulerer forvaltningen av fredede og verneverdige kulturminner og kulturmiljøer. Formålet med loven er å sikre at kulturminner, kulturmiljøer og kulturhistoriske landskap med deres egenart og variasjon blir sikret og vernet både som del av vår identitet, og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Kulturminner er med å knytte oss til stedet vi bor på og styrke både stolthet og tilhørighet. Samtidig kan vi lære om fortidens generasjoner og hvordan de levde gjennom kulturminnene. Kulturminner knytter sammen vår samtid med fortiden og viser oss hvordan det samfunnet vi lever i dag har vokst frem. Kulturminnene representerer en unik verdi, materielle kulturminner er uerstattelige og kan kopieres, men ikke erstattes om de blir borte. Vi bør ha en bevissthet om hva vi ønsker å ta vare på for fremtiden slik at verdifulle kulturminner ikke forsvinner.

Automatisk fredede kulturminner er:

- Kulturminner eldre enn 1537
- Samiske kulturminner fra 1917 eller eldre
- Stående byggverk fra før 1650

Kulturminner er automatisk fredet fordi de er av høy alder. I tillegg er de sjeldne fordi de fleste spor etter mennesker så langt tilbake i tid er forsvunnet. De eldste kulturminnene er viktige å ta vare på fordi de bærer med seg kunnskap om fortiden vår, fra en tid der det fantes få skriftlige kilder.

Løse kulturminner, eller gjenstandsfunn, fra før 1537 er statens eiendom, dersom det ikke er åpenbart at de har en annen eier. Dette gjelder også mynter fra før 1650, samiske gjenstander fra 1917 eller eldre, og båter og skipslast eldre enn 100 år.

Kulturminner som er yngre enn 1537, eller yngre enn 1917 for samiske kulturminner, kalles gjerne *nyere tids kulturminner*. Slike kulturminner kan fredes gjennom et vedtak gjort av Riksantikvaren. For kulturmiljø gjøres vedtaket av Kongen i statsråd. De fleste fredede kulturminner fra nyere tid er bygninger, men også andre typer kulturminner slik som tekniske kulturminner, veier og bruer, hager, grøntanlegg og fartøy er fredet.

Kulturminner og kulturmiljøer kan sikres enten ved fredning eller vern. Mens fredning etter kulturminneloven brukes for å sikre kulturminner eller kulturmiljø som er av nasjonal verdi, brukes plan- og bygningsloven for å sikre kulturminner, kulturmiljø og landskap som er av regional og lokal interesse. Gjennom et vern/fredning vedtas det regler for hvordan kulturminnet skal ivaretas. SEFRAK-registrerte bygninger er meldepliktige etter kulturminnelovens § 25, det vil si at dersom det søkes om vesentlig endring eller riving av slike bygninger skal kommunen sende søknaden til kulturminnemyndigheten for uttale.

I det aktuelle kulturmiljøet finnes automatisk fredede kulturminner, herunder berørt gravhaug (ID 49044-1), og SEFRAK-registrerte bygninger. Tiltaket berører ikke de SEFRAK-registrerte bygninger slik at meldeplikt her ikke blir relevant.

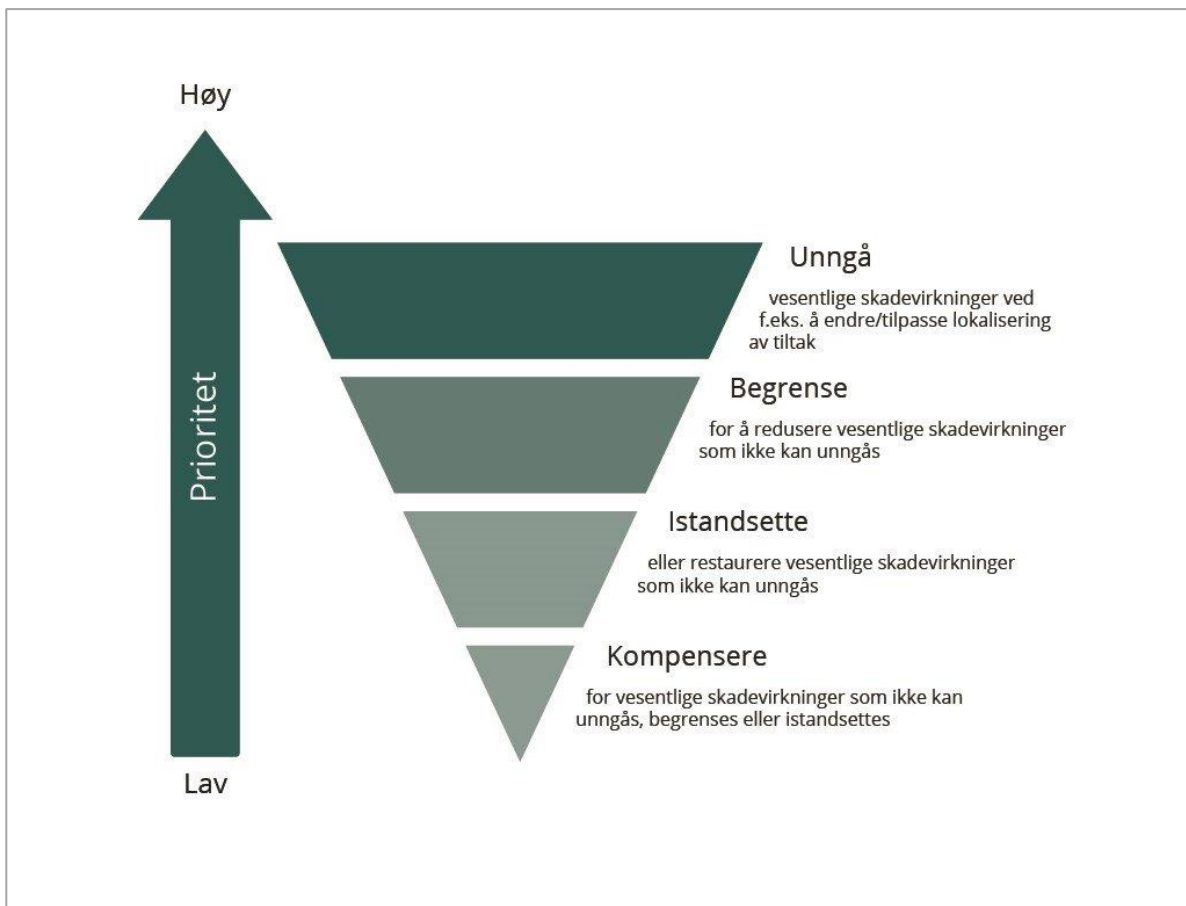
2.3.2 Plan- og bygningsloven med forskrifter

Plan- og bygningsloven kap. 14 gjelder for tiltak etter annen lovgivning enn plan- og bygningsloven, som kan få vesentlige virkninger for miljø og samfunn (Plan- og bygningsloven, 2008). Formålet med bestemmelsene er å sikre at hensynet til miljø og samfunn blir tatt i betraktning under forberedelsen av tiltaket eller planen, og når det tas stilling til om, og eventuelt på hvilke vilkår, tiltaket eller planen kan gjennomføres.

Det er et overordnet politisk mål å sikre hensynet til kulturminner og kulturmiljøer i all planlegging, og plan- og bygningsloven er det viktigste planverktøyet for å kunne ta vare på mangfoldet av kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Som planmyndighet får derfor kommunen en sentral rolle i forvaltningen av denne delen av kulturarven, som også er en viktig ressurs for kommunens arbeid med god og bærekraftig samfunnsutvikling. Plan- og bygningsloven har med kulturminne og kulturmiljø som et eget ansvar under § 3.1 «Oppgaver og hensyn i planlegging». Her står det blant annet at planer innenfor rammene av § 1-1 skal sikre kvaliteter og vern av verdifulle landskap og kulturmiljøer.

2.3.3 Tiltakshierarkiet

Planer som legger til rette for utbygging skal som overordnet prinsipp i størst mulig grad unngå negative virkninger for miljø og samfunn (Konsekvensutredningsforskriften, 2017). I de tilfeller dette ikke er mulig, skal skaden begrenses, eller de ødelagte områdene skal istandsettes. Som siste utvei kan kompensasjon vurderes. Dette systemet blir omtalt som tiltakshierarkiet og skal ligge til grunn for arbeid med skadereduserende tiltak under planlegging, bygging og drift av et tiltak, jf. Figur 2-2.

Figur 2-2. Tiltakshierarkiet definerer de overordnede prinsippene for å forebygge skadevirkninger for miljø og samfunn i utbyggingsprosjekter (Miljødirektoratet, 2022).

2.4 Kunnskapsgrunnlag

Kunnskapsgrunnlaget for fagtema kulturmiljø er i stor grad hentet fra offentlig tilgjengelige databaser og fra Telemark fylkeskommunes registreringsrapport om gravhaugen på Verpe. Opplysninger om arkeologiske kulturminner kommer fra Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden, mens informasjon om eldre bygninger er hentet fra SEFRAK-registeret. Noe lokalhistorisk litteratur er også benyttet (se kildeliste).

3 Beskrivelse av overordnet situasjon for kulturminne

Verpe ligger i utkanten av Midt-Telemark kommune, i grensen mot Seljord og i den østre enden av Seljordsvatnet. Før 1883 hørte Verpegårdene til Seljord, kommunegrensen gikk da mellom Skrikerud og Soterud. Landskapet Verpe ligger i en dalbunn med Bøelva buktende gjennom denne, med gårdsbruk og jordbrukslandskap på moreneavsetningene som ligger mellom Bøelva og skogområdene som ligger inn i mer kupert terreng og opp mot ås- og fjellsider. Tunstruktur og byggeskikk på gårdene i området følger et relativt fast historisk mønster med firkanttun og store driftsbygninger også kjent som «enhetslåver» malt i rødt og med stående panel.

Midt-Telemark kommune består av de to eldre kommunene Bø og Sauherad. Begge er gamle bondesamfunn, med en rik kulturhistorie som går langt tilbake i tida. Her finner man blant annet kirker fra 1100-talet, mange stabbur fra middelalderen, prestegårder og hus fra 16 og 1700-talet. Dette er bygg som fremdeles står, og mange av dem er i bruk. Det er tett med gravhauger og kullgroper, samt bygdeboger og noe bergkunst (helleristninger).

Fra 15-1600-talet har bygdene i tillegg til jordbruket blitt preget av småindustri og handel, som kverner og møller, sagbruk, systuer og felemakeri. Utvikling av bygdene har forma seg etter teknologien, og man har sett at sentra har vokst og gått tilbake med innføring av nye transportsystem.

Handelen og næringa har flytta seg ettersom infrastrukturen var basert på rorskift, dampbåt, tog og bil. Alt fra 1600-talet vokste det fram et industrisamfunn på Hørte, der mye av transporten var avhengig av rorskifte for transport av jern og malm over vannveiene.

Dampbåten kom midt på 1800-talet og gav Sauherad et oppsving. Gvarv etablerte seg som handelssenter og Akkerhaugen, Årnes og Kolahuset var viktige steder for båttrafikken. Toget som kom i 1920-åra gjorde at Bø overtok som handelssted for Gvarv, samtidig som Nordagutu ble et viktig knutepunkt mellom Tinnosbanen, Bratsbergbanen og Sørlandsbanen (Interkommunal kommunedelplan for kulturminner Bø og Sauherad 2016-2028, 2016).

Figur 3: Verpe Nedre rundt 1940. Foto: Digitaltmuseum.no

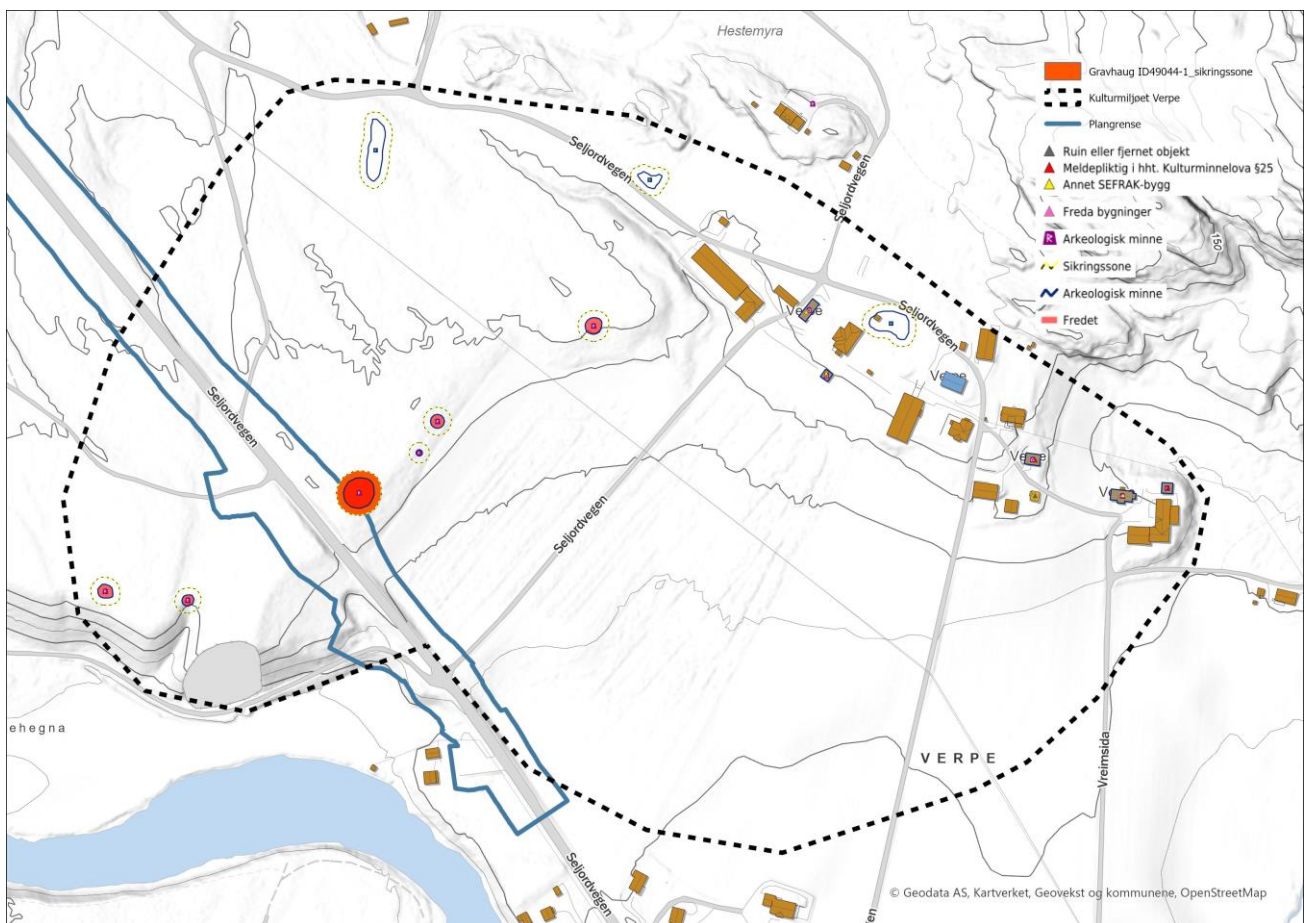
Figur 4: Verpe Nedre i dag. Gravhaug i skogholt til venstre i bildet. Foto: Google.

4 Vurdering av verdi, påvirkning og konsekvens

Konsekvensanalysen beskriver både permanente og midlertidige påvirkninger i anleggs- og driftsfasen. Virkninger i anleggsperioden blir imidlertid kun vektlagt i fastsettelsen av påvirkning for delområdet, hvis de gir varige endringer for kulturminne.

4.1 Kulturmiljø – Verpe nedre

Type kulturmiljø: Gårdsmiljøer og andre kulturmiljøer knyttet til landbruk

Figur 5: Kulturmiljøet knyttet til gården Verpe.

Den aktuelle gravhaugen kan i et kulturmiljøperspektiv sees som en del av den gamle gården Verpe. Verpe er omtalt i skriftlige kilder tilbake til 1500-tallet, og var da delt i to gårder, nordre og søndre. Todelingen av gården går tilbake til middelalderen. Over tid ble gården delt inn i mange bruk, det var også mange husmannsplasser under Verpe, om lag 21 husmannsplasser i alt, en del av dem ble selveiergårder andre finnes det bare ruiner etter (Rønning, 2021). I kulturmiljøet avgrenset her er det brukene nr. 1, 3, 8 og 9 som utgjør kjernen. Ved disse brukene er det registrert enkelte SEFRAK-bygg. Gårdstunene for disse brukene er plassert i den øvre enden av den dyrkede marken, trukket inntil Anundsås der terrenget stiger opp til fjellet. Lenger tilbake i tid skal tunene ha vært plassert lenger ned mot Bøelva (Henneseid, 1985). I miljøet finner man også en rekke gravhauger og røyser i tillegg til gravhaugen ved planlagt veiutvidelse (Askeladden-ID 49044). Dette tyder på et område med lang historisk kontinuitet mtp. bruk og bosetting.

Figur 6: Verpe – her skrevet som «Varpet» - på kart fra 1848 markert med rød ring. Dagens vei følger dette eldre veifaret. Kilde: Kartverket.no

Verdivurdering Kulturmiljøet Verpe						
Uten betydning	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi		
▲						
Begrunnelse: Området inneholder 9 automatisk fredede kulturminner, både gravhauger, kullgroper og fangstgroper. Disse kulturminnene har betydning som kilder til perioder av historien der det ikke finnes skriftlige kilder. Gravminnene har også verdi fordi de er knyttet til tro og tradisjoner fra før-kristen tid. De SEFRAK-registrerte bygningene har noe til middels kulturminneverdi som byggeskikk i områdets jordbrukshistorie. Samlet kan man si at miljøet har tidsdybde fordi det rommer kulturminner fra både forhistorisk og historisk tid.						
Tiltakets påvirkning						
Alternativ	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet	
▲						
Alt. 1	Begrunnelse: Veianlegget vil bli noe mer markert i kulturmiljøet i og med breddeutvidelse, men ikke vesentlig endre dagens situasjon. Landskapsammenhengen i området vil i hovedsak bestå, gårdstunenes plassering og innbyrdes sammenheng vil fremdeles være i god avstand fra veien som i dag.					
Tiltakets konsekvens						
Alternativ	+++/ ++++	+ / ++	0	-	-- / - -	--- ----
▲						
Alt. 1	Ubetydelig konsekvens for kulturminne (0).					

4.2 Enkeltminne – gravminne på Verpe (Askeladden-ID 49044)

Gravhaugen som ligger nærmest dagens vei og planlagt utvidelse er en rundhaug av rundkamblandet grus. Den er klart markert med ca 1 m bred fotgrøft bortsett fra i S-Ø der ytre kant går i ett med hellinga. Gravhaugen er lett synlig i terrenget og har toppet form. I sentrum dypt krater med bratte sider, d 2,5m, dybde 1,2m. I V rundaktig, noe ujevn forsenkning som strekker seg nesten til sidekanten. I Ø er det en rund grop med diameter 1,5m og dybde 1m. Ellers er siden jevn og flat. Tett mose- og lyngbevokst med noen unge grantrær og noen store furutrær. Gravhaugen er 17 m i diameter og 2 m høy.

Gravhaugen ligger på toppen av en skråningskant som går ned mot et flatere oppdyrket areal i sørhellingen mot Verpegårdene. Gravhaugen ligger nær to andre rundhauger. Alle tre hauger ligger i toppen av skråningskanten mot det som i dag er oppdyrket areal, og er i kulturminnedatabasen Askeladden datert som sannsynligvis fra jernalderen. Sannsynligvis er det en sammenheng mellom gravene i den forstand at de etter alt å dømme var markører på en slekts hevd og tilhørighet til gården eller området.

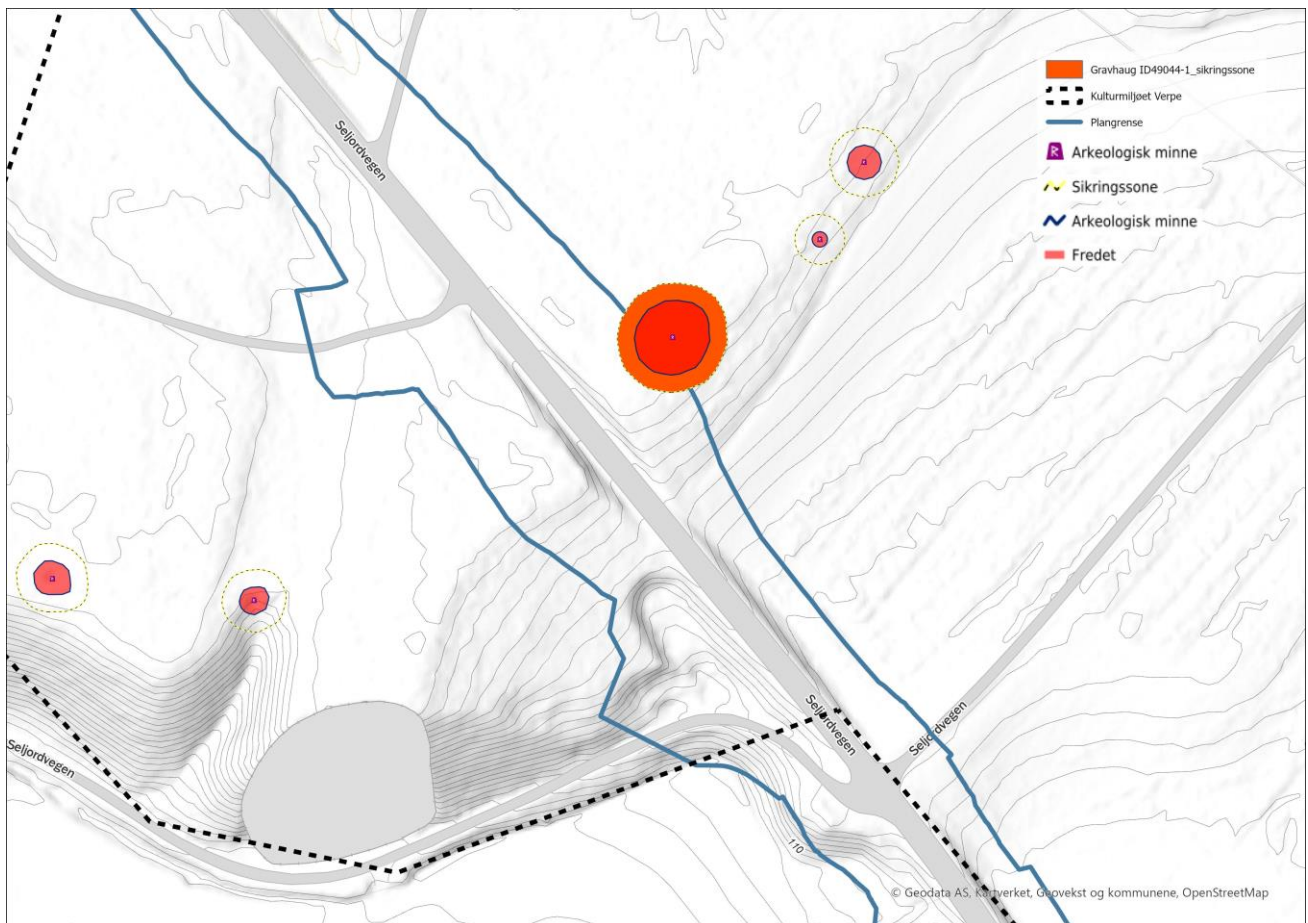
Plasseringen er karakteristisk fordi den kan ha gitt en viss monumental virkning dersom skogen har vært ryddet da haugene ble etablert. Dagens vei ligger i et eldre veifar, vist på kart fra 1848 i fig. 7, men det er uklart hvor langt tilbake i tid det har vært ferdsel akkurat her. En viss sannsynlighet for at det er en svært gammel ferdselsåre som har forbundet Bø med Seljord over Seljordsvatnet. Gravhaugen kan ha blitt plassert her nettopp fordi det var her ferdselen gjennom området gikk, og ble slik godt synlig for gjennomreisende.

Figur 7: Gravhaug (Askeladden-ID 49044). Foto: Telemark fylkeskommune.

Figur 8: Samme gravhaug markert med rødt (Askeladden-ID 49044). Foto: Telemark fylkeskommune.

Figur 9: Gravhaugen som blir berørt av tiltaket er markert med oransje sikringszone.

Tabell 4-1. Verdi, påvirkning og konsekvens for KM gravhaug Verpe

Verdivurdering Kulturminnet Verpe gravhaug						
Uten betydning	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi		
▲						
Begrunnelse: Gravhaugen har kulturminneverdi som kilde til en periode av historien uten skriftlige kilder. Gravhaugen viser trosforestillinger fra før-kristen tid, og står mest sannsynlig i sammenheng med øvrige gravminner fra jernalderen på samme sted. Samtidig er ikke gravminner av denne typen særlig sjeldne verken i området eller i landet for øvrig.						
Tiltakets påvirkning						
Alternativ	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet	
Alt. 1	▲					
	Begrunnelse: Tiltaket planlegges med 2,1 meter til sikringssonen og vil ikke ha direkte påvirkning på kulturminnet. Anleggsarbeidene gjennomføres ved graving, ikke sprenging. Det er morenemasser i området. I og med breddeutvidelse og senking av vei vil imidlertid konteksten forringes noe, sammenliknet med 0-alternativ (dagens situasjon). Dagens vei ligger noe på avstand fra gravhaugen, ny vei kommer nærmere. På den andre siden har det gått vei her i lange tider slik at den ikke er et helt nytt element i det historiske landskapet.					
Tiltakets konsekvens						
Alternativ	+++/ ++++	+ / ++	0	-	--	---
Alt. 1	▲					
	Noe negativ konsekvens for kulturminne (-).					

5 Samlet konsekvens for kulturminne

Tabell 5-1 oppsummerer konsekvensgrad for alle kulturmiljø. I tabellene er det markert med henholdsvis «nedre» og «øvre», dersom konsekvensvurderingen ligger i nedre eller øvre del av skalaen for konsekvensgraden. Samlet konsekvens for de to utredningsalternativene blir også fastsatt og alternativene rangert, i henhold til konsekvensutredningen for fagtema kulturminne.

Tabell 5-1. Oppsummering og vurdering av samlet konsekvens for fagtema kulturminne.

Kulturminne	Alt 0	Alt. 1
Gravhaug enkeltobjekt	(0)	(-)
Verpe kulturmiljø	(0)	(0)
Samlet vurdering for objekt og miljø	(0)	Noe negativ konsekvens
Begrunnelse for samlet konsekvens	<p>Alt. 1 vil gi noe negativ konsekvens for KM Gravhaug Verpe som <i>enkeltminne</i>. Veianlegget vil komme noe nærmere gravhaugen, men ikke endre det rent materielt. Tiltakets gjennomføring vurderes ikke å gi varig negativ konsekvens, anleggsarbeidet vil holde seg på utsiden av sikringssonen. Anleggsarbeidet vil gjennomføres ved graving, ikke sprenging. Fjerning av opprinnelig terreng rundt gravminnet vurderes som en svak negativ konsekvens av tiltaket da dette endrer noe på opprinnelig kontekst, og gjør veianlegget mer dominerende enn i alt. 0. For <i>kulturmiljøet</i> sett under ett vurderes det at det ikke blir vesentlig endring. Dagens vei følger et eldre veifar, og breddeutvidelse av veien endrer ikke på sammenhengene i kulturlandskapet, selv om det blir en noe større visuell påvirkning inn i kulturmiljøet.</p>	
Rangering	1	2

6 Skadeforebyggende tiltak

Dette kapitlet oppsummerer forslag til skadeforebyggende tiltak som kan bidra til å redusere eller kompensere skade for kulturminner i forbindelse med breddeutvidelse av veg ved Verpe.

Forslagene er bygd opp rundt tiltakshierarkiet (se kap. 2.3.3). Tiltakshierarkiet er forankret og utdypet i konsekvensutredningsforskriften (2017) og Miljødirektoratets håndbok for konsekvensutredning av klima og miljø (2022). I de tilfeller det ikke er mulig å unngå skade, skal skaden begrenses eller de ødelagte områdene skal istandsettes. Som siste utvei kan kompensasjon vurderes. Rekkefølgen tiltakene blir presentert i nedenfor er derfor veiledende for hvilken prioritet disse har i henhold til tiltakshierarkiet.

6.1 Forutsatte tiltak

Tiltakene som er listet opp i dette avsnittet er tiltak som allerede er innarbeidet av hensyn til kulturminner tidligere i prosessen eller som er forutsatt innarbeidet i planforslaget ved vurdering av påvirkning og konsekvens for fagtemaet.

- Se planbestemmelser i planforslag, nr. 2.5, 4.17, 4.1.8 og 5.1.
- Det legges en hensynssone c (H570) som en buffer rundt sikringssonen til det automatisk fredede kulturminnet. Innenfor H570 skal det ikke kjøres med tunge køyretøy, lagres anleggsutstyr eller byggemateriale, eller gjøres inngrep i grunnen. Hensynssone H570 skal under anleggsperioden gjerdes inn med et gjerde av stålnett.
- Dersom det under anleggsarbeid eller annen virksomhet i planområdet framkommer spor som man mistenker kan være automatisk fredete kulturminner, må arbeidet straks stanses og Telemark fylkeskommune varsles iht. lov om kulturminner § 8, 2. ledd.

6.2 Foreslåtte tiltak

Tiltakene som listet opp i dette avsnittet er tiltak som er foreslått som følge av konsekvensutredningen for kulturminne, men som ikke er innarbeidet i planforslaget.

Konkrete tiltak

- Det må utvises hensyn til gravminne nær vei (Askeladden-ID 49044). Gravhaugen bør midlertidig gjerdes inn i anleggsprosessen, se punkt over om inngjerding som følger hensynssone c (H570). Automatisk fredete kulturminner har en sikringssone på 5 meter, som i likhet med selve kulturminnet er fredet.
- Ny skråning/jordskjæring mot veg bør ved utforming og prosjektering utføres slik at det kan opprettholde og ivareta det visuelle inntrykket kulturminnet-/miljøet har hatt i sin opprinnelige situasjon. I dette tilfellet er en tilsådd skråning med lokale arter det beste alternativet.
- Sekundært kan løsning med forsterkning av skråning med geonett vurderes, dersom det skulle fremkomme opplysninger i byggefasen som tilsier at tilsådd jordskjæring ikke er stabil nok. Plastring av skråning med stein tilrås ikke.
- I overgangen mellom vei og kulturmiljø ved Verpe må det sikres en god og helhetlig utforming av landskapet, slik at det fremstår som tilnærmet likt situasjonen før tiltaket.

7 Referanser

- Henneseid, S. (1985). *Bø-soga II: Gards- og ættesoga band III*. Bø: Bø kommune.
- (2016). *Interkommunal kommunedelplan for kulturminner Bø og Sauherad 2016-2028*. Bø og Sauherad kommuner.
- Konsekvensutredningsforskriften. (2017). *Forskrift om konsekvensutredninger*. (FOR-2017-06-21-854). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2017-06-21-854>.
- Miljødirektoratet. (2022). *Konsekvensutredninger for klima og miljø. Håndbok M-1941. Revidert 01.09.2023*. <https://www.miljodirektoratet.no/konsekvensutredninger>.
- Plan- og bygningsloven. (2008). *Lov om planlegging og byggesaksbehandling*. (LOV-2008-06-27-71). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>.
- Rønning, F. (2021). *Husmannssoge for Bø i Telemark - band III*. Bø: Bø museum.
- Statens vegvesen. (2018). *Konsekvensanalyser. Håndbok V712. Oppdatert august 2021*. <https://www.vegvesen.no/globalassets/fag/handboker/hb-v712-konsekvensanalyser-2021.pdf>.